

Perceptiv og grammatisk tid i dansk, engelsk og russisk

Af Dina Nikulicheva

Artiklen bygger på resultaterne af mine psykolingvistiske eksperimenter vedrørende forskelle mellem danskeres, amerikaneres og russeres visualisering af deres tidsforestillinger. Eksperimenterne viser, at disse visualiseringer kan hægtes op på de pågældende sprogs tempussystemer. Da tiden ikke opfattes umiddelbart af vores sanser, kan man tale om konventionalisering af tidsforestillinger i forskellige sprogkulturer. I artiklen analyseres nogle grundlæggende sproglige tidsmetaforer, der bygger på menneskelig rumforestilling, og som er fælles for russisk, dansk og engelsk. Det analyseres også, hvordan forskellene i tempussystemerne afspejles i individernes tidsforestillinger. Jeg vil forsøge at beskrive de væsentligste forskelle mellem det danske, russiske og engelske tempussystem med udgangspunkt i perception.¹

Eksperimenterne er inspireret af George Lakoffs og Mark Johnsons kendte bog *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought* (Lakoff, Johnson 1999). I bogen taler forskerne om sammenhængen mellem sprogets verbale repræsentation af verden og hjernens biologiske funktioner. De vigtigste abstrakte begreber, såsom kærlighed, moral, kausalitet og tid konceptualiseres ved hjælp af mange komplekse metaforer, som bygger på en række primære metaforer, der indgår i den kollektive underbevidsthed (cognitive unconscious). Enhver primær eller basal metafor er legemligt baseret, fordi hjernens kognitive processer er determineret af kroppens fysiske evne til at percipere omverdenen gennem de forskellige sanseorganer.

Den virkelighed, som vi kalder for *den objektive verden* opfattes udelukkende gennem vores sanser og gennem *infereret* (afledt) viden om omverdenen, som ligeledes baserer sig på kroppens neurofysiologiske egenskaber. Disse neurofysiologiske egenskaber virker som filtre, der udvælger den væsentligste information. Det er vigtigt at fremhæve, at det drejer sig om et system af hierarkisk opbyggede filtre.

- Der findes *universelle biologiske* begrænsninger for vores sanser. Vi kan for eksempel kun opfatte et begrænset omfang af frekvenser, herunder også farvefrekvenser.
- Alle sanser yder derudover en form for *selektion*. Vi kan ikke på samme tid koncentrere os om alt, hvad vores sanser registrerer. Det, som man fokuserer på, er *figuren*. Valget af figur tvinger resten af den sansemæssige information ud i periferien og forvandler den til *grund*, der ofte kan ignoreres.
- Der findes *individuelle* perceptionsfiltre. Nogle koncentrerer sig om deres succeser, andre bemærker primært deres fejl; nogle har større interesse for detaljer, andre for generaliseringer; nogle søger stabilitet, andre søger fornyelse.
- *Sproget* er et af de betydeligste perceptionsfiltre, da det udtrykker den umiddelbare erfaring ved samtidigt at *generalisere* den.
- Det sproglige *verdensbillede* i et sprog udgør et filter, som vi vil komme nærmere ind på i forbindelse med tidsforestillinger.
- Når forskere fx studerer H.C. Andersens sprog, Pushkins sprog eller Shakespeares sprog, så er der faktisk tale om individuelle sproglige filtre hos forfatteren, som netop skaber kunstnerens indre verden.

Lad os se nærmere på, hvordan de ovennævnte filtre påvirker de forskellige sprogs tempussystemer. Som nævnt er det særlige ved tidsopfattelse, at mennesket ikke har specielle sanseorganer til at percipere tid. Vi kan godt registrere farver, former og bevægelser med specielle celler i øjnene, og vi kan sanse balance med et specielt organ i øret. Vi har altså sanser til at orientere os i et tredimensionalt rum. Men hvad er det for en mærkværdig 'sjette sans', der tillader os at organisere begivenhederne i den 'fjerde dimension', som tiden faktisk udgør?

Vi har ure, kalendere, døgnrytme og årstiderne, sol og stjerner – alt det som mennesket gennem tiden har brugt for at orientere sig i tid. Med hvis vi gransker det nærmere, står det hurtigt klart, at alle disse ting ikke er andet end tidens metonymier. Da vi (biologisk set) er bedre egnede til at orientere os i rum end i tid, erstatter man typisk tidsforestillinger med rumforestillinger.

Det udmønter sig fx i den måde, hvorpå vi leksikalisere tid, dvs. »sætter ord på tid«. Leksikalsk karakteriserer vi begivenheder som om de enten er lokaliseret nærmere ved afsender eller længere væk fra ham: da.: »i en *fjern* fortid, inden for den *nærmeste* fremtid«, eng.: » *long* ago,

in the *near* future, in the *distant* future«. Og det samme finder vi på russisk: »в *недалеком* будущем / о *ближайшем* прошлом, из *далекого* прошлого / в *отдаленное* будущее«.

Grundlæggende universelle metaforer, som er bestemmende for, at vi er tilbøjelige til at udtrykke tid ved hjælp af lokalisering, er:

- Tiden bevæger sig: da.: »tiden går, tiden flyver af sted«, eng.: »time flies«, rus.: »время бежит, время течет« 'tiden flyder', »время остановилось« 'tiden gik i stå'. Det perceptive grundlag er, at vi kan opfatte bevægelse enten ved at fokusere på det bevægende objekt (figuren) i forhold til den stabile observatør (grunden), eller som observatørens (dvs. figurens) bevægelse i forhold til de stabile objekter (grunden). Begge ideer kommer til udtryk i sprog. Jf. på den ene side: »julen nærmer sig«, og på den anden side: »vi nærmer os nytår«.
- Tilstand er lokalisering: da.: »de er ved at falde i søvn«, eng.: »she is close to being in a depression«, rus.: »она находится на грани нервного срыва«.
- Tilstandsændring er bevægelse: da.: »han gik amok«, eng.: »his health has gone from bad to worse lately«, rus.: »вода переходит из жидкого состояния в газообразное«.

Af andre metaforer, der er relevante for tidsforestillinger, kan nævnes:

- Mål, man sætter sig (sigter efter eller stræber efter), er bestemmelsessteder: da.: »vi er næsten ved målet«, eng.: »he'll ultimately be successful, but he is not there yet«, rus.: »мы приближаемся к поставленной цели«.
- Vigtigt er stort: da.: »det var en kæmpe begivenhed«, eng.: »tomorrow is a big day«, rus.: »это был великий день«.
- Det er også typisk for vor tidsopfattelse, at man ofte bruger visuelt baserede verbalkonstruktioner og betegner tiden, som om det er et billede, som enten er set klart eller uklart: da. »lad os se tiden an, en overskuelig fremtid, fremtiden tegner sig lys / mørk«, rus.: »из тьмы веков, на заре туманной юности, в обозримом будущем, в неопределенном будущем«.
- At vide eller at antage noget er at se det: da.: »jeg kan ikke se nogle muligheder her«, eng.: »I see what you mean«, rus.: »я не вижу смысла в этой работе. я не усматриваю здесь большой разницы«.

Hvis disse perceptiv metaforer stort set er fælles for russisk, dansk og engelsk, hvorfor har sprogene så forskellige tempussystemer? Og påvirker disse systemer ikke amerikanernes, russernes og danskernes syn på tiden?

For at belyse disse forskelle gennemførte jeg en række psykologvistiske eksperimenter med 10 russiske, 10 amerikanske og 10 danske informanter, både mænd og kvinder, som alle var mellem 25 og 65 år gamle. De blev bedt om at beskrive en neutral situation, der var typisk for deres dagligdag; de skulle forsøge at erindre, hvordan de børstede tænder – først så tidligt i barndommen som muligt, og så derefter den tilsvarende situationer senere hen. Til sidst skulle forsøgspersonerne forestille sig den tilsvarende situationer i fremtiden.

Forlods blev alle instrueret i de fem parametre, som er relevante for undersøgelsen:

- 1 det erindrede / forestillede billedes *afstand* (fra 1 til 10 point, hvor 1 er lige foran næsen og 10 hvor horisonten ender);
- 2 billedets *horisontale lokalisering* (hvor 0 er i midten og hvor 10 er enten yderst til højre eller til venstre);
- 3 billedets *vertikale lokalisering* (hvor 0 er i midten og hvor 10 er enten yderst i toppen eller i bunden);
- 4 billedets *størrelse* (hvor 1 er som en prik og hvor 10 er som et helt synsfelt);
- 5 *associeret* (set indefra) eller *dissocieret opfattelse* af situationen (set udefra).

Det sidstnævnte parameter kræver en nærmere forklaring. Der er forskel på, hvordan mennesker erindrer sig begivenheder i deres liv: enten ser man det, der er foregået, »indefra«, dvs. associeret, ligesom de fleste ser en begivenhed i »her og nu«, eller også ser man sig selv »udefra«, som om det var en tredje person, der observerer én selv. Dette sidste kalder psykologer for en dissocieret opfattelse. En af de danske forsøgspersoner udtrykte sig således: »Jeg ser mig selv i billedet ... bagfra og lidt oppefra ... som om jeg står på en lille stol«.

Den associerede tidsopfattelse, når man ser en selvoplevet begivenhed indefra, passer fint med den udbredte metafor at »tiden er en vej, som man går hen ad«, eller »en flod, som man sejler ned ad«. Jf. sproglige udtryk som: »vi nærmer os nytårsaften / efteråret / 40 / deadline / konfirmationen«, hvor subjektet opfattes som en, der bevæger sig langs tidens flod

og umiddelbart er inde i den. Når man tænker tilbage på begivenheder i sit liv, så er det, som om man kommer tilbage til den tid og det sted og oplever begivenhederne på ny, som om de sker for personen igen her og nu. Denne tidsforestilling er mere emotionelt præget end den, hvor man ser sig selv udefra. De mennesker, som oplever tiden indefra, har typisk vanskeligere ved at planlægge ting og er mindre præcise. For dem sker begivenhederne oftere »pludseligt« og »uventet«. Deres typiske klage er »Hvor bliver tiden dog af?«.

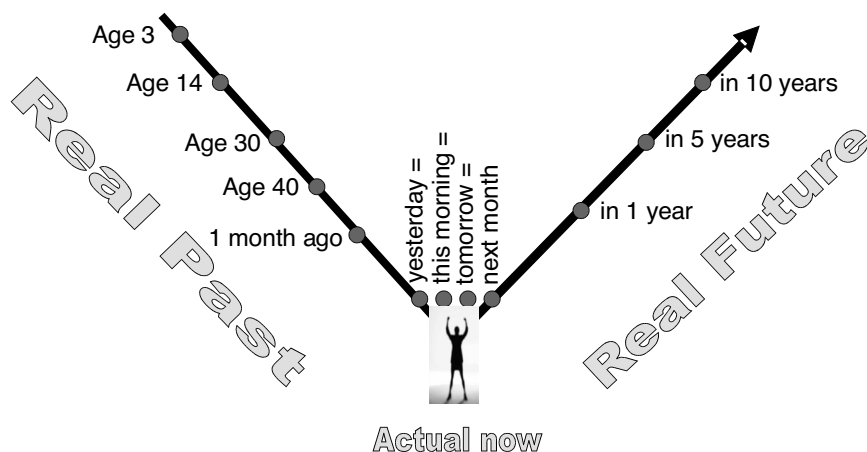
»Tiden går vel nok hurtigt!« føler man, når man intensivt oplever et begivenhedsforløb, som man er engageret i. Og det modsatte, »tiden faldt mig lang«, opleves, når der er langt mellem de spændende begivenheder, og man derfor keder sig.

Den udbredte metafor for den dissocierede tidsopfattelse er *tidslinjen*. Man kan også bruge vej- eller flodmetaforer. Men i så fald er det, som om man står på en høj bakke *ved* floden eller *ved* vejen og ser på et bredt perspektiv af tilbagelagte og kommende begivenheder udefra. Disse folk har meget nemmere ved at planlægge, er mere præcise og kan slet ikke forstå, hvorfor andre ikke kan få gjort noget eller komme »til tiden«.

Jeg har en dansk veninde, som er lærer i russisk og som kender russisk kultur godt. Hver gang vi skal aftale at mødes, spørger hun mig: »Skal vi mødes kl. 9 *efter dansk* eller *efter russisk tid*?«. Og hun har helt ret, fordi for danskere betyder det »at komme *til tiden*« at komme *inden* den planlagte tidsperiode er begyndt. Hvis et møde skal begynde kl. 9, så er danskere klar *inden* den tid, og kl. 9 er processen allerede i gang. Hvis det er russere, der skal mødes, så begynder folk at komme ind i mødesalen kl. 9. Og begge mener, at man kommer *til tiden*, hvilket på russisk hedder »во время« – og bogstaveligt kan oversættes som 'at komme ind i tiden'.

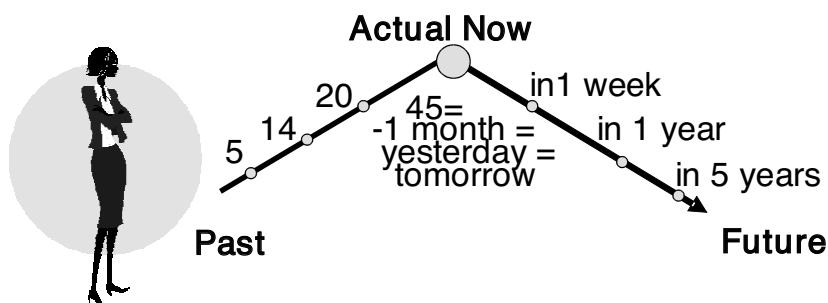
Lad os se på resultaterne af eksperimenterne. Selv om jeg har gennemført de første eksperimenter i Rusland, derefter i USA og til sidst i Danmark, vil jeg gerne starte med den amerikanske del af eksperimentet. Siden vil jeg sammenligne disse resultater med de danske og russiske resultater. Til artiklen har jeg udvalgt to personer fra hver sprogkultur, som er typiske for hhv. den dissocierede tidsforestilling (det erindrede set udefra) og den associerede tidsforestilling (det erindrede set indefra).

Eksperimenterne med en typisk amerikansk forsøgsperson (kvinde, 52, edb-lærer), der så tingene »udefra« (dissocieret tidsopfattelse), gav følgende resultater:

Det står klart at forsøgspersonen anbringer alle fortidsbegivenheder til venstre for sig. Der er to fortidsafsnit (*Age 3-14* og *Age 30-40*), der ligner hinanden retningsmæssigt. Og jo fjernere i fortid, desto fjernere til venstre og mindre i størrelse opfattes billederne. Billederne fra det aktuelle udvidede NU (som for denne person omfatter tiden fra »for en måned siden« til »næste måned«) anbringes lige foran og tæt på, og fremtidige forestillinger bliver fjernere i den fjernere fremtid, og konstant mere og mere til højre.

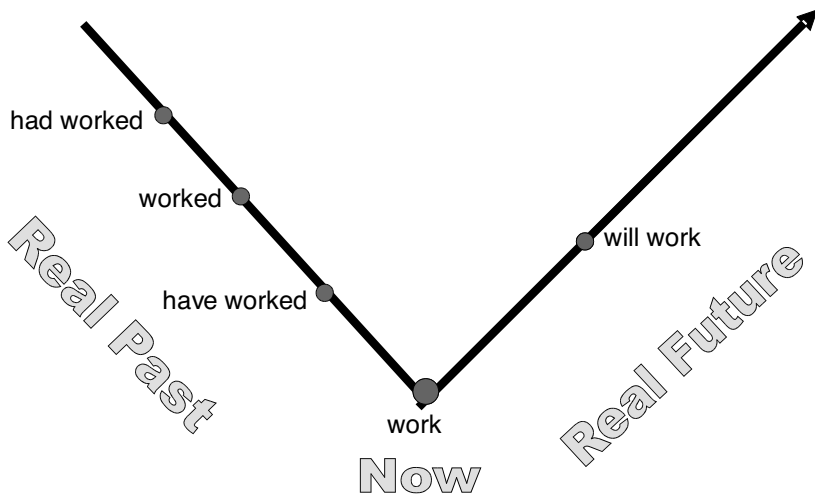
Den typiske amerikaner (kvinde, 49, psykoterapeut), der så tingene indefra (associeret tidsopfattelse), viste følgende resultater:

Alle tidsforestillinger ligger lige foran forsøgspersonen. Livets tidligste begivenheder anbringes tættest på, og senere begivenheder fjernere og fjernere samt højere og højere som tiden går. Alle begivenheder i det udvidede aktuelle NU (for denne person fra alderen 45 år til i morgen) anbringes på en og samme middelf afstand og på øjenhøjde. Og fremtiden ligger fjernest væk og længere nede.

Det mønster, der forener både det dissocierede og det associerede amerikanske syn på tiden, er tidens konsekvente lineære karakter. Linjen kan opfattes udefra (»ved vejen«-metafor) eller indefra (»hen ad vejen«-metafor), men alligevel er der en meget tydelig lineær forestilling. Det er dog væsenligt, at det er en brudt linje, som dannes af to vektorer (fra fortid til NU og fra NU til fremtid).

Hvordan kan den amerikanske tidsopfattelse hægtes op på det engelske sprogs tempussystem? Jeg vil hævde, at det engelske tempussystem primært bygger på den dissocierede tidsopfattelse. Der er 16 tempusformer i den engelske aktive diatese. Og fem af disse lader sig anbringe på »livets linje«:

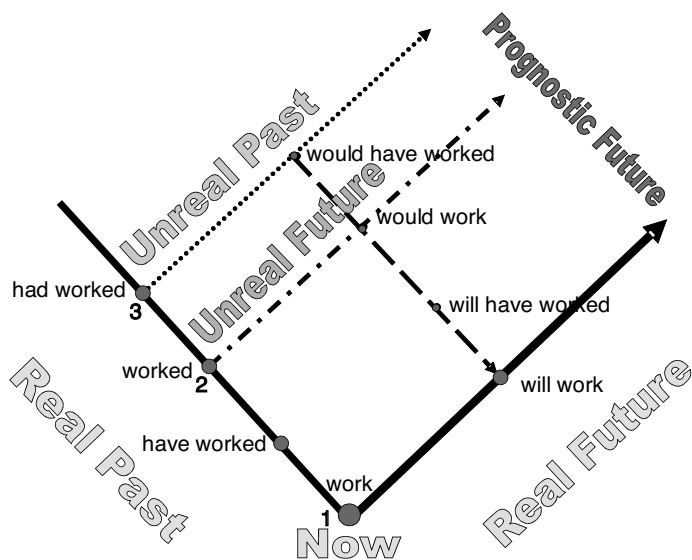
Det er netop linjen, som udgør perceptionsgrundlaget for den amerikanske tidsopfattelse. Dette kommer fx tydeligt til udtryk i den engelske 'sequence of tenses': »he *told* me that he *had seen* her before«. De taksmæssige forhold skal nødvendigvis udtrykkes på engelsk (ligesom på

dansk), men de ignoreres fuldstændig på russisk, hvor det hedder: »он рассказывал мне, что видел ее прежде«, hvilket bogstaveligt svarer til '*Han sagde at han så hende før'. Som om disse to begivenheder ikke befinder sig på en tidslinje, men på en »tidsø«.

Det, at tidsopfattelsen på engelsk er mere lineær end den danske, viser sig bl.a. ved, at man på engelsk leksikalsk betegner et tidspunkt i fortiden med 'simple past', dvs. som noget, der er distanceret fra NU. På dansk kan en begivenhed, der skete på et bestemt tidspunkt i fortiden, godt betegnes med perfektum, hvis afsenderen opfatter den som et »news flash« for modtageren. Eng.: »we sold the car 8 hours ago« og da.: »vi har solgt bilen for 8 timer siden« (Per Durst-Andersen 2000).

Hvad så med de andre grammatiske tidsformer, som udgør de øvrige tempusdistinktioner på engelsk? Jeg vil hævde, at de andre futurums- og perfektumsdistinktioner i det engelske tempussystem også skal opfattes som linjer (vektorer), men således at disse vektorer etablerer parallelle virkeligheder i forhold til den virkelige tidslinje.

Således får vi tre parallelle linjer, der udgår fra hhv. NU, et tidspunkt i datiden og endnu et tidspunkt i førdatiden og forbinder (1) *Simple Present* og *Simple Future*, (2) *Simple Past* og *Future in the Past*, og (3) *Past Perfect* og *Future Perfect in the Past*. Tilsammen udgør dette således tre parallelle tidslinjer – de tre »parallelle virkeligheder« i det engelske tempussystem:

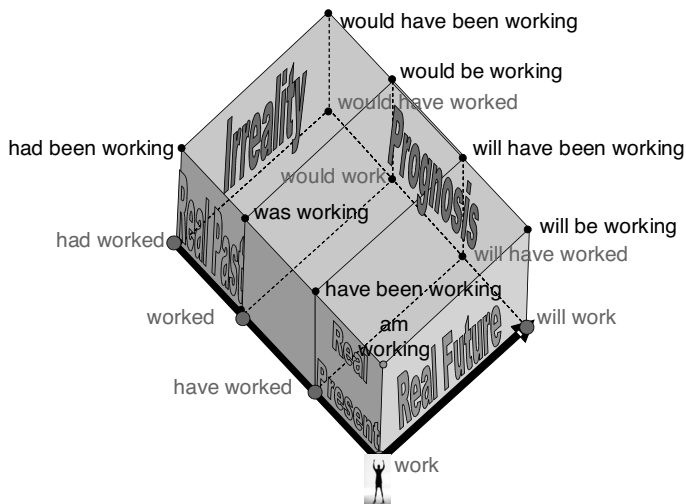

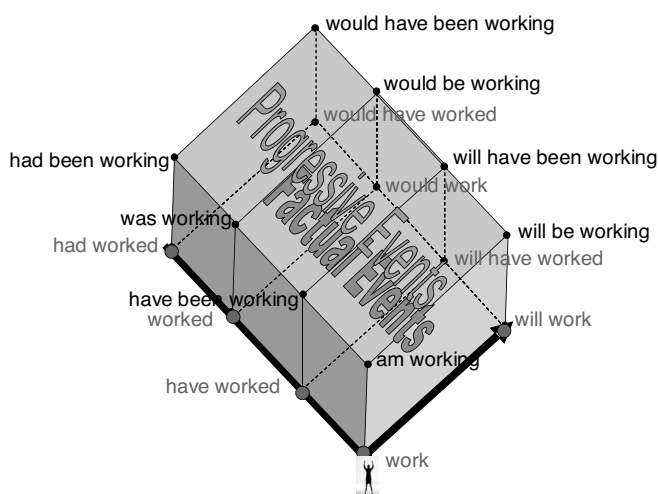
Hvis en begivenhed med andre ord befinder sig på en af de to andre parallelle linjer, kan den aldrig komme tilbage på selve virkelighedslinjen. Sammenlign en virkelighedsfjern hypotese om nutiden: »if you *worked* hard (now), you *would be famous*«, eller om fortiden: »if you *had worked* hard, you *would have been famous*«, med en virkelighedsnær udsigt til fremtiden: »you don't *work* hard, and you *will not be famous*«.

Den grundlæggende lineære tidsopfattelse, som er typisk for amerikansk mentalitet, har sat sit præg på tidsmetaforikken i filmkunst og i skønlitteratur. Det er altså ikke tilfældigt, at så mange engelske bøger og film bygger på en ide om en tidslinje. Tænk fx på Herbert Wells' *Time Machine*, Ray Bradburys historie om en sommerfugl, der ændrede verden, Michael Crichtons *Time Line*, Peter Howitts film *Sliding Doors* eller Robert Zemeckis' film *Back to the Future*. Jeg vil hævde, at det er den grammatiske struktur i det engelske tempussystem, der gør, at amerikanere/englændere har kognitivt let ved at følge begivenheder, der har en parallel udvikling.

Hvad angår det engelske progressive aspekt, så er disse tempusformer kommet til senere end alle øvrige former, men de optager en meget vigtig plads, da de kan kombineres med alle de øvrige tempusformer. Det progressive aspekt lægger sig bogstaveligt talt oven på de øvrige tempusformer.

Det giver følgende seks kognitive planer:

Den engelske progressive form opererer åbenbart *efter* de ikke-progressive former. Dette forklarer, hvorfor der skal eksistere et bestemt tidspunkt (udtrykt eller underforstået) på tidslinjen for at det progressive aspekt kan benyttes. Forløbet skal altså hægtes på eller hænges oven på bestemte tidspunkter på linjen.

Dette kan anskues ved et eksempel fra skønlitteraturen. Lad os se på et afsnit fra John Steinbecks roman *East of Eden* og dens oversættelse til dansk:

Time interval is a strange and contradictory matter in the mind. It would be reasonable to suppose, that a routine time or an eventless time would seem interminable. It should be so, but it is not. It is the dull eventless times that have no duration whatever. A time *splashed* with interest, *wounded* with tragedy, *crevassed* with joy – that's the time that seems long in the memory. And this is right when you think about it. Eventlessness has no *posts* to *drape duration* on. From nothing to nothing is no time at all.

(John Steinbeck: *East of Eden*, 1952, s. 46).

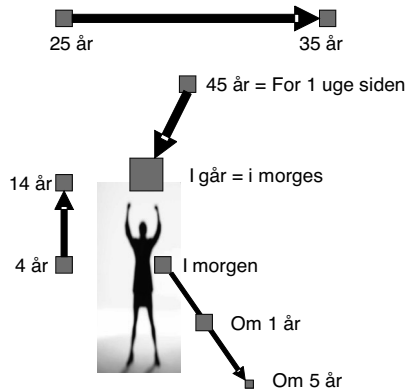
Det er mærkeligt, som man opfatter tidens forløb. Man skulle synes, at en ensformig og begivenhedsløs periode ville virke uendelig. Men sådan er det ikke. Det er den stillestående tid, som ingen udstrækning har. Et tidsrum, der er *opfyldt* af begivenheder

– tragiske, såvel som frydefulde – det er den tid, der virker lang i erindringen. Den begivenhedsløse tid har ingen *hændelser til at markere forløbet*. Fra intet til intet er der ingen vej.

(John Steinbeck: *Øst for Paradis*. Overs. af Elsa Gress og Mogens Knudsen. Gyldendal 1959, s. 49).

Den grundlæggende forskel mellem den engelske original og den danske oversættelse består i, at man konsekvent erstatter den tredimensionelle engelske metafor med en overflademetafor – og det gælder både på russisk og på dansk. Jf. »Eventlessness has no *posts to drape duration on*« og »Den begivenhedsløse tid har ingen *hændelser til at markere forløbet*«. Sammelign også den russiske oversættelse »*Пустоты времени не размечены*«, 'Tomhed kan ikke markeres med milepæle'.

Lad os herefter se, hvordan tiden opfattes og konceptualiseres hos danskere. Eksperimenterne med en dansk forsøgsperson (kvinde, 50, jurist) der så erindringerne udefra, dvs. dissocieret, viste følgende prototypiske resultat:

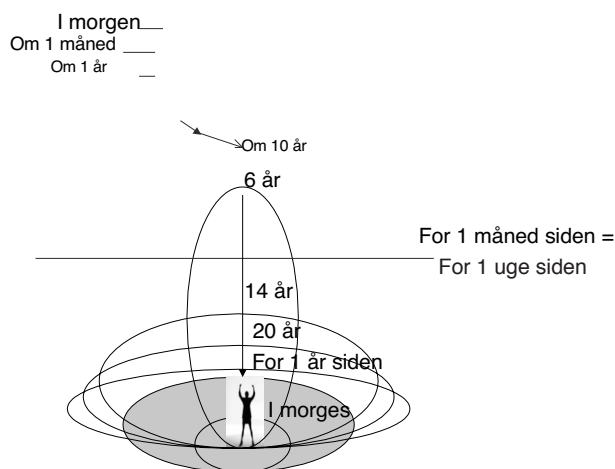

For danskere etableres der to tidsvektorer for fortiden, som er vinkelret (perpendikulært) på hinanden. I det anførte eksempel er det »barndoms-linjen«, som er rettet lodret opad, og »voksenslinjen«, der går vandret mod højre. En tredje vektor udgøres af den aktuelle fortid, som er anbragt lige foran observatøren og er rettet direkte mod hende.

Danskernes fremtidsforestillinger adskiller sig fra både amerikanernes og russernes. Det er vanskeligt at illustrere det grafisk, men det er typisk

for danskere at se selv nære begivenheder i fremtiden som mere distance-rede end de mest fjerne fra den direkte oplevede fortid. Og fremtidslinjen er ganske anderledes end den oplevede fortid: det er typisk, at jo fjernere ud i fremtiden begivenheder er, desto mere vil de ligge nede under øjenhøjde.

Den typiske dansker (mand, 25, studerende), der ser tingene indefra, dvs. dissocieret, udviser følgende:

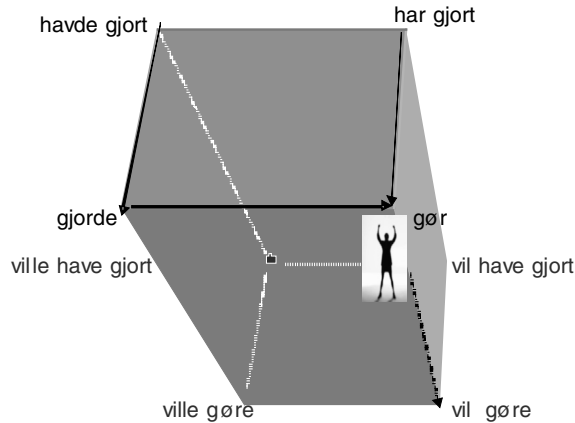

For ham ligger fortiden lige foran: jo nærmere fortiden, desto tættere på i rummet. Hans aktuelle fortid (fra en uge til en måned siden) er lokaliseret som et bredt billede foran ham og er til forskel fra de øvrige fortidsforestillinger set udefra (dissocieret). Så kommer hans associerede udvidede nu (i går, i morges). Hans fremtidsforestillinger er også set udefra og billederne er meget distancerede, og fremtidslinjen peger ligesom hos de dissocierede væk og nedad.

En del danske forsøgspersoner fortalte, at de »ikke kunne se det, som de ikke havde oplevet«, »måske kun føle det« eller at fremtiden »står uklar«, at »billederne glimter«, at »de var som sne i fjernsynet«.

På en eller anden måde oplever danskerne, at »fremtiden« hører til en helt anden »tidsdimension« end hele den samlede oplevede virkelighed. Og det kan vidne om, at fremtidskategorien er meget mere modaliseret i det danske sprog.

Hvis man nu sammenligner de ovennævnte resultater med tempus-aspekt-modussystemet i dansk, så kan man hævde, at det bygger på en dissocieret tidsopfattelse. Det ser grafisk ud på følgende måde:

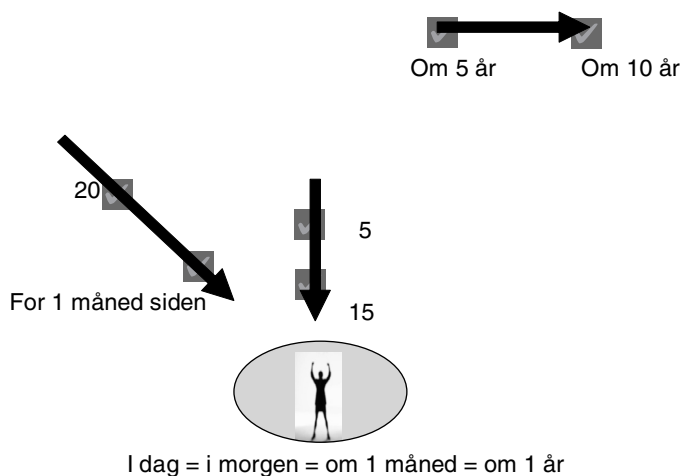

De billeder, der ligger lige foran observatøren på en linje fra venstre til højre, etablerer den »overskuelige« datid. Den vinkelrette linje fra barndommen udgør tilsyneladende perceptionsgrundlaget for førdatid. Og linjen med de nylige begivenheder, der var umiddelbart foran observatøren, svarer til perfektum. Disse tre linjer danner altså tilsammen grundlaget for det plan, som er helt basalt for det danske sprogs tempus-system: planet for de oplevede begivenheder. Dette svarer fuldstændig til Per Durst-Andersens iagttagelser om, at dansk er et sprog, der tager sit udgangspunkt i afsenderens erindring om oplevelsen af situationen (Durst-Andersen 2006).

Hvis den oplevede verden er perceptionsgrundlaget for det danske tempus-system, kan vi forklare den funktionelle udvidelse af den danske perfektum i forhold til den engelske. Det er jo altid de »i nuet oplevede resultater«, som bliver betegnet af perfektum: såvel når perfektum betegner »news flash« (»Gæsterne er kommet«), som når perfektum giver en karakteristik (»Hun har rejst meget«), eller når den betegner infereret

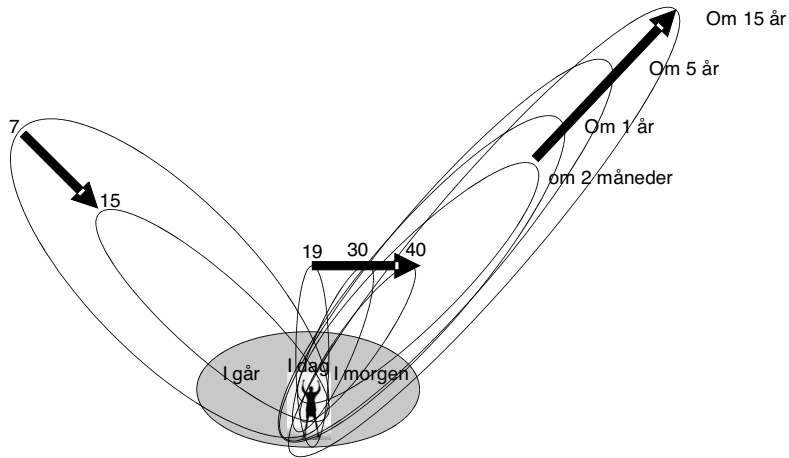
evidentialitet («Tyven er nok kommet ind gennem kælderen») (Durst-Andersen 2000).

Hvordan ser de typiske tidsvisualiseringer ud hos russerne? Den typiske russer (kvinde, 37, økonom), der ser tingene udefra, dvs. dissocieret viser følgende resultater:

Vi ser, at barndommens billeder (5-15 år) er lokaliseret foran, nærmer sig observatøren og samtidigt rejser sig nedefra og opad. Voksenlinjen (20 år – for en måned siden) krydser ikke barndomslinjen. Det er som en anden »tidsø«. Denne linje nærmer sig observatøren fra en anden retning (fra venstre) og er placeret i øjenhøjde. Billedet af det udvidede nu (for denne person *i dag*, *i morgen*, *om en måned*, *om et år*) bliver associeret. Den fjerne fremtid bliver igen dissocieret. Billederne er lokaliseret langt væk og jo fjernere til højre, desto fjernere i fremtiden og konsekvent mindre i størrelse.

Den typiske russer (kvinde, 43, kontorarbejder), der ser tingene indefra, dvs. associeret, viser følgende resultater:

Barndommens billeder (7-15 år) ligger langt væk til venstre, men rykker konsekvent nærmere observatøren. Voksenlinjen (19-40 år) er anbragt lige overfor observatøren, og er rettet til højre. Billeder af det udvidede nu (for denne person *i går*, *i dag*, *i morgen*) forestilles som om begivenhederne foregår her og nu, dvs. meget tæt på personen. Jo fjernere fremtiden er, desto længere væk anbringes billederne. Men de ses under alle omstændigheder indefra. Her ser vi altså en observatør, der står midt i »tidens flod«, som flyder fra venstre til højre og »gennem« hendes krop. Og da billederne er set indefra, virker det som om personen enten kan »sejle« tilbage til de »afstandsiggende« øer, eller gå frem til de »endnu ikke betrådte øer« i fremtiden.

Jeg vil hævde, at det russiske tempussystem har valgt netop den associerede tidsopfattelse for at kode de tempusdistinktioner, der forekommer aktuelle for russernes kollektive underbevidsthed.

Det russiske imperfektive aspekt tillader afsenderen at »dykke ned i begivenheder«, fordi, som russiske forskere viser, de fleste semantiske varianter af russisk imperfektiv aspekt fokuserer »på forløbets middelpunkt« og på »observatørens umiddelbare oplevelse af dette middelpunkt« (Bondarko 2004, s. 280-281). Derfor giver det russiske tempussystem mulighed for enten engageret at dykke ned i en begivenhed og opleve

aktiviteten indefra, som om afsenderen befinder sig på »en tidsø« (en anden metafor kan være inde i »en tidsboble«) (imperfektiv aspekt) *eller* distanceret at konstatere aktiviteternes resultater (perfektiv aspekt).

Jeg vil afslutningsvis demonstrere, hvordan russisk imperfektiv aspekt bruges i skønlitteraturen for at skabe empati hos læseren for en person.

Omskriver man nøglepisoder fra kendte romaner fra imperfektiv til perfektiv aspekt, forvandler de vigtige scener, der får læseren til at føle sig ét med hovedpersonen, sig pludselig til absolut ubetydelige episoder. Jeg har tidligere vist dette med afsnit fra Leo Tolstojs *Krig og fred* (Nikulicheva 2005). Her vil jeg benytte Svend Åge Madsens kendte historie »Udenfor« hvor en families tragedie udfolder sig for øjnene af en gruppe teenagere, som observerer den uden overhovedet at engagere sig. På mig virkede historien meget stærkt, netop fordi forfatteren kunne skabe så skarp en kontrast mellem begivenhedernes stigende spænding og fortællerens (som er en af drengene) totale ligegyldighed. Et af udtryksmidlerne er, at fortælleren kun bruger datidsformer, der skaber en meget distanceret holdning. På denne baggrund virker den sidste sætning skræmmende: »Det er noget af det mest spændende jeg har oplevet«. Det er den eneste sætning i historien, hvor verbet står i førnutid. Og det siger fortælleren om pigens selvmord!

Som et eksperiment gav jeg til mine studerende på 5. år til opgave at oversætte denne historie til russisk. Resultatet blev, at oversættelserne virkede langt mere empatiske end selve originalen. Det var meget svært at gengive forfatterens idé, netop fordi man bruger det imperfektiv aspekt i russisk, som automatisk virker meget mere engageret. Jf. dansk datid »Vi kunne se når de skændtes og Niels Henning smækkede døren, så vi kunne høre det helt udenfor« og russisk imperfektiv aspekt: »Мы видели, как они ругаются, как Нильс Хеннинг хлопает дверью так, что слышно снаружи«, eller dansk »Engang så nogle af os for eksempel fru Kursten gemme nogle småkager inde i dækketøjsskabet. Dem gik hun og spiste i smug, åbenbart uden at fortælle resten af familien om dem« og russisk oversættelse med imperfektiv aspekt: »Как-то мы заметили, как фру Курстен прячет в шкаф для белья печенье. И потом она потихоньку ела его явно тайком от остальных членов семьи«.

Alt dette har nu ført os til et helt andet og meget spændende felt – hvordan forskelle i tidsopfattelser udmønter sig i oversættelser fra et sprog til et andet, men det er emnet for en speciel forskning.

Litteratur

- Бондарко/Bondarko, A.V.: »K voprosu o perceptivnosti«, i: *Sokrovennyje smysli. Sbornik statej v čest'*. N.D.Arutjunovoj. M. 2004, s. 276-282.
- Durst-Andersen, Per: »Kognitiv analyse af perfektum og imperfektum i dansk«, i: *NyS* 26/27, 2000, s. 131-164.
- Durst-Andersen, Per: »Det danske sprogs mange stemmer«, i: Rita Therkelsen, Nina Møller Andersen og Henning Nølke (red.): *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2007, s. 163-180.
- Lakoff, Georg og Mark Johnson: *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books, 1999.
- Madsen, Svend Åge: »Udenfor«, i: *Mellem himmel og jord*. 1990.
- Никulichева/Nikulicheva, D.B.: »Otraženije perceptivnoj pozitsii govorjašego v datskoj vidovremennoj sisteme v sopostavlenii s rusškoj«, i: *Voprosy teorii jazyka i metodiki prepodavaniya inostrannykh jazykov*. Taganrog 2005, s. 264-273.
- Steinbeck, John: *East of Eden*. 1952.
- Steinbeck, John: *Øst for Paradis*. Overs. af Elsa Gress og Mogens Knudsen. Gyldendal 1959.

Note

1. Artiklen bygger på et foredrag holdt ved et kursus for danske lektorer i udlandet på Hindsgavl Slot foråret 2006.